George RUSNAC

CÂMPUL ETEMIC <*DRAC*> ÎN LIMBA ROMÂNĂ (II)

Hâdache e transparent la semnificație, dar problema e de ce origine este *hâd* „urât”? Cihac [12] și Ciorănescu [13] îl trimit la v.sl. *hudŭ* „mârșav, ticălos”; DA [1] notează: „Probabil, din rut. *hyd* „scârbă, ceva scârbos”... Posibil ar fi însă să avem a face și cu rus. *hud* „slab”..., dat fiind că în popor se confundă adesea noțiunile „gras” cu „frumos” și „slab” cu „urât”; Scriban [7] îl extrage din rus. *hud* și *hudoi* „slab, uzat” <v.sl. *hudŭ*, „mic, păcătos, ordinar”, iar SDE [14] – din ucr. *hyd* (adv.) „respingător, mârșav”. Candrea, Elementele [15, p.408] consideră însă că ucr. *hyd.* ar putea să provină din română, cf. Ciorănescu [13].

Să vedem ce ne oferă în sensul acesta etimologia structurală. Examinând rețeaua etemo-aloetică a tranșei radicale *hâd*, remarcăm aloetul *hod-* din *a hodâcăi* „a șchiopăta”, care ne permite să dezlegăm enigma semnificației primare a rom. *hâd*. E vorba de liantul semantic „a poci” care unește *hâzenia* cu *șchiopătatul.* Aceeași idee leagă vocabulele *deșanț* „straniu” [Scriban – 7] și *a șontâcăi* „a șchiopăta” [DLR – 4].

Pentru radicalul *mic* – (*mič-, mik'-, nik'-, mit-*) [*micigăl, michiduță, nichiduță, micutel, micuțul, mititelul,* supra] nu e cazul să invocăm ipoteticul element latin **micus* (= gr. dial. *mikos* < mikros) [Densusianu, I – 16, p.137, CADE – 17, DLR – 4, Ciorănescu – 13 ș.a.]. Caracterul său indigen și indoeuropean e demonstrat de aloetele lic-, pic-, tic-, țic- etc. și de corespondentele din latină, greacă, italiană etc.

Originea indigenă a lui *pârlea* și *pârdalnicul*, supra, etem: <răutăcios, afurisit>, e probată de aloetele radicale *pir-, chir-, ghir-,* cf. *pircit* „care a rămas mic, nedezvoltat, chircit”; „(om) care este rău la suflet, închis, sucit sau zgârcit” [DLR – 4], *ghirtoci* „prune închircite” [DA – 1: <ung. birtok „prune necoapte și închircite”] (indigen, cf. numele de familie *Chirtoacă*, etem: <mititel>).

BDD-A20638 © 2007 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:26 UTC)

Polietemic, rad. *pâr-* exprimă și ideea de <neastâmpărat>, evidentă în formațiile constituite cu aloetele *pur-, bur-*: *purdalnic* [DLR – 4], *zburdalnic* [Scriban – 7: <*a zburda*, „poate v.germ. = n.germ. *Bürde* „sarcină", adică „arunc sarcina"].

Numeroasele aloete ale rad. *pog- (poc-, poh-, boh-, buh-, dah-, dăh-, loh-, toh-* etc.) infirmă ipoteza originii exclusiv vechi slave a lui *pogán* „om păgân"; „arțăgos, rău, câinos"; „ciudă"; „copil rău"; „drac"; „urât, hâdos"; „puternic, vânjos"; „harnic"; „în toi"; „strașnic, grozav"; „murdar, spurcat"; „om prost" [DLR – 4, SDE – 14: <v.sl. *poganŭ* „străin"; „păgân"; „de alt neam"; „necurat"], să se comp.: *pocat* „lovit" [DLR – 4] (etem: <pocit>), *pohibală* (*poghibală*) „om rău, secătură"; „om slab sau vită slabă"; „lighioană, dihanie"; „rămășiță de la snopii de cereale fără spic" [DLR – 4: cf. ucr. *pogibel'* „prăpădit, nenorocire", rus *pogibel'*] (indigen, eteme: <netrebnic>, <fărâmă>, <vijelios, sălbatic>), *bohândă* „muiere urâtă și proastă" [DA – 1: „Formație spontană, care pare a fi alcătuită din ung. *bohó* „prost, nătâng" și *bolândă*"] (indigen, alcătuit din resurse interne ale limbii române, etem: <pocitanie>), *bohodei* „om rău în mai multe privințe, băiat neascultător" [DA – 1], *a bufni* (*buhni, bucni, bugni*) „a izbucni" [DA – 1: „Onom. care se găsește și în limbile romanice"], *dahon* „lacom și urât" [DA – 1] (eteme: <repezit>, <pocit>), *a (se) dăhula* (*dăula*) „a istovi, a zdrobi"; „a-și pierde puterile, a se prăpădi cu munca"; „a se apleca într-o parte, a se strâmba" [DA – 1: et. nec.] (indigen, eteme: <a se epuiza>, <a se poci>), *a se tohoci* „a se mărunți, a se fărâmița, a se ferfenița, a se uza" [LR_1 – 11] etc.

Prin urmare, cele două eteme posibile (<pocitul> și <necuratul>) pentru sensul „drac", vizat de noi, al lui *pogan* reprezintă convergența a doi factori genetici: intern și extern.

Radicalul *sar-* din *sarsailă* și *sarsan, supra,* face parte din seria aloetică *sâr-, șir-, târ-, țâr-*: *sârsaică* „trestie-de-câmp" [DLR – 4: et. nec.] (indigen, etem: <tăioasă>), *a șirui* (despre ape) „a curge cu repeziciune, producând un zgomot caracteristic" [DLR – 4: „Formație onomatopeică"], *târsaică* „curătură" [DLR – 4: <*a târsi, a târși* „a defrișa" <*târș* „tufă", cf. slavonul *trŭsŭ,* sloven. *trš*] (de fapt, *a târși* <*târș,* interj.), *țârțaică* „măzăriche" [DLR – 4], cu etemele: <mic>, <lucru de nimic>, <neplăcere, belea>, cf. *târcoață* „lucru de nimic"; „târfă"; „neplăcere, belea, pacoste" [DLR – 4].

Comparat cu *șulean* „oblic, pieziș"; „fiecare dintre găurile oblice care se perforează în peretele unui abataj, pentru a se introduce explozivul"; „ciocan curbat, folosit în mină" [DLR – 4: et. nec.] (indigen, etem: <strâmb>), cu *tulean* „cotor al penelor încă nedezvoltate care acoperă corpul păsărilor" [DLR – 4: cf. scr. tulaj] (indigen, etem: <scurt>) și cu *țuleap* (*suleap*) „țăruș"; „tulpină retezată, rămasă cu rădăcina în pământ" etc. [DLR – 4: <magh. dial. *culap*] (indigen, etem: <scurt>), *sulea* „drac" își dezvăluie semnificația originară: <pocit>.

Câmpul etemic <drac> înregistrează și derivate cu prefixe expresive: *nă- (năs-, ni-)*: (naiba, naima), *năpustul, năturlie, năstrecea, nichipercea*;

o-: onánie;

s-, z-: *scaloi*; *zgâmbea*;

ză-: *zăpârstea*.

BDD-A20638 © 2007 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:26 UTC)

Naiba (*naima*) provine din *a se năbădăi* „a se agita” [DLR – 4: et. nec.], printr-o falsă analiză morfematică: *năb-* (*naib-, naim-*) [= *nă* + *bădădăi*: „a umbla în neștire” (DA – 1: et.nec.)]. Vechiul prefix expresiv *nă-* se transformă, astfel, într-un element al rad. *naib-* (*naim-*).

Pentru *năpust* „pustiire, risipire”; (art.) „duh rău, demon”; „dracul” etc. [DLR – 4: „Probabil, derivat regresiv de la *a (se) năpusti* <v.s.l. *napustiti* „a părăsi”] sistemul lexical autohton oferă soluția etimologică: *a bâști* „a scăpa printr-o mișcare repede din mâinile cuiva” [DA – 1: <interj. *bâști*!], cf. *busta*, *busna* „a intra sau a se repezi undeva năvălind pe neașteptate” [DA – 1: probabil, din ung. *buszma* „bădăran”; „prost”; *a intra busna în casă* ar însemna deci la origine: „a intra ca un bădăran”] (speculații fanteziste pe marginea unor realități evidente).

Ca și *a se năpusti*, *pustiu* „deșert, pustietate”; „nepopulat”; (art.) „dracul” etc. [DLR – 4] nu descinde din vechea slavă sau din bulgară, cum pretind dicționarele, ci din aceeași plămadă indigenă, cf. *bustișag* „pustiire, devastare” [DA – 1: „pare a fi un derivat din *a pustii*”] (exact viceversa!).

În *năturlie* „duh rău”; „drac” [DLR – 4: et. nec.], *nă-* se atașează la o temă ce redă surpriza sau nemulțumirea, cf. *turlíu* „exclamație care exprimă admirația față de ceva frumos, nostim” [DLR – 4: <tc. türlü „soi, fel”] (indigen, expresiv, să se comp. cu *turliu* „cuvânt care redă strigătul specific al unor păsări” [DLR – 4]).

„Surpriza și neplăcerea” explică etimologic și alți termeni ai câmpului etemic <drac>: *piha* (*paha, puha*) și *onanie,* cf. *piha* „exclamație care exprimă: a) „mirare, admirație”; b) „greață, neplăcere” [DLR – 4: onom.], *nanie* „ceva de proporții neobișnuite”; „arătare, fantomă, fiară” [Udrescu- 2], *nanie* „exclamație care exprimă surpriză sau nemulțumire” [DLR – 4, s.v. *onanie*].

Conținutul desfășurat al ultimului termen prefixat confirmă această supoziție: *onanie* „om pipernicit și urât”; „pocitanie”; „diavol” [DLR – 4: cf. V.Bogrea – 18, p.836: „La o înrudire etimologică cu gr. *nanos* „pitic” firește că nu ne putem opri, dar nici rut. *omana* „vedenie amăgitoare”, cu care-l compară Șăineanu, n-ajută nimic.

Onanie e, după toată probabilitatea, identic cu *Onan* (*Annan*), numele tristului personagiu biblic (Geneza, XXXVIII, 6-11), după care s-a denumit în știință o urâtă perversiune sexuală: legătura de înțeles între „o pocitură”, un „avorton” și un astfel de nume nu are nimic straniu; iar calea de pătrundere în graiul popular va fi fost tot lumea bisericească, familiarizată cu Scripturile”]; Ciorănescu [13]: „Probabil, din ngr. *ninnos* „pitic”, prin aglutinare cu articolul *o* semantic și istoric, derivarea de la numele personajului biblic *Onan*... e și mai nesigură”. Fantezii izvorâte din exagerarea rolului genetic atribuit factorului fonematic în defavoarea celui semantic.

Năstrecea [DLR – 4: <scr. *nesreča* „nenorocire”] e analizabil în două secvențe prefixale (*nă-, -s-*) și în tema *trecea*, apropiată de *terceat* (*târceat*) „tărcat” [DLR – 4: „variantă a lui *tărcat*, cf. magh. *tarka*] (indigen, etem: <picuriu, pătat>, cf. *țărcat* „id” <țâr „pic”). Prin urmare, *năstrecea* are aceeași semnificație primară ca și sinonimul *bălțatul* [Udrescu – 2] : <pătat, necurat>.

BDD-A20638 © 2007 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:26 UTC)

Nichipercea (*nichipircea*) [DLR – 4: et. nec.] presupune un mai vechi *n*ă- pipiric* „chircitură” [DLR – 4: et. nec.; Ciorănescu – 13: creație expresivă].

Scaloi[1] „persoană, în special copil sau tânăr, foarte vioaie, neastâmpărată”; „persoană foarte slabă (și înaltă)”; „om înalt și molâu”; „femeie sterilă”; „zburdalnic, vioi, neastâmpărat”; „inoportun, plictisitor sau insistent”; „unul dintre numele diavolului” [DLR – 4] e separat artificial de *scaloi*[2] „fir de ceapă răsădită care nu a făcut bulb”; „căpățână de usturoi (nedezvoltată), fără căței, formată dintr-o singură bucată”; „varză care are căpățâna nedezvoltată”; „grăunte” [DLR – 4: „cf. Allium ascalonicum, numele științific al unei specii de ceapă”] (indigen, etem: <strâns, pocit>, înrudit cu etemele: <repezit>, <slab, deșirat>, <subțire>, <netrebnic>, <cicălitor>, <pocitanie> ale lui *scaloi*[1]; pentru rad. *cal-* [căl-], cf. *a (se) scâlcia* [scălcea] „a (se) strâmba prin uzură”; „a (se) clătina, a (se) legăna”; „a (se) scutura tare, a (se) zdruncina” [DLR – 4: <lat. *excalciare*], indigen, dovadă aloetul radical *tâl- – a stâlci* „a schilodi, a poci”, înstrăinat nejustificat în dicționare: v.sl. *sŭtlŭšti* „a sfărâma”).

Zăpârstea „om mic de statură”; „om fără însemnătate”; „dracu” [Udr. – 2] e adus de Scriban [7] la *pârslea* „cel din urmă copil, mezin”, iar pe acesta îl extrage din v.sl. *prĭstŭ* „deget”. Dar rad. *pâr-*, împreună cu aloetele *bâr-, câr-, gâr-, târ-* etc., formează o rețea amplă în sistemul lexical românesc, realitate ce infirmă ipoteza înstrăinării, cf. *pârci* „pui de iepure”; „copil” etc. [DLR – 4: <bg. *părč*] (indigen, etem: <mic>), *pârco* „de-a curmezișul, curmeziș” [DLR – 4: cf. scr. *prcos* „încăpățânare”] (indigen, etem: <scurt>), *bârcoace* „mic copăcel din familia rozelor” [DA -1], *cârcel* „contracțiune dureroasă care produce o înțepenire momentană a mușchilor” [DA – 1: „cuvânt de origine slavă”] (indigen, etem: <strânsoare>, cf. a (se) zgârci) „a strânge mâinile sau picioarele”; „a se scumpi” [Scriban – 7: <”v.sl. *sŭ-grŭciti sen* „id”, ipoteză respinsă de datele sistemului lexical românesc], *târș* „copac pipernicit”, v.supra.

Zgâmbea „diavol” [DLR – 4, fără referire la *gâmb* „pocit” – UDR – 2, trimite la *zgâmb* „ (persoană) care se uită cruciș”; „(om) urât, care se schimonosește” <*zgâmboi* „lucru de mică importanță”; „persoană care are ochi holbați” etc., fără etimologie] se grupează, din punct de vedere etemo-aloetic, cu *chimiță* și *coman* (a se vedea prima parte [I] a acestui studiu). Șirul etemo-aloetic (–) *gâm-, chim-, com-, hom- (homoniță)* „namilă, mătăhală” [DA – 1] e amplificat de rad. *hâm-*, care confirmă o dată în plus indigenatul lui *zgâmbea*: *hâmb* „diform” [Bărbuț – 8]; „povârnit, strâmb”; (despre oameni) „sașiu”; „nătâng”; „pocit” [Udrescu – 2].

În încheiere, vom grupa termenii etimologizați în funcție de etemele pe care le-am relevat în cadrul câmpului cercetat:

<mărunt, strâns, grămădit, pocitanie> (*bordea, carcandilă, chimiță, [chima-răului, necazului] cioarele, codea, coman, cotea, cucă, bălțatul, bodaia, dubeala, faraon, ghitcu, hâdache, micigăl, michiduță, nichiduță, micutel, micuțul, mititelul, modai, motârlău, mutu, nodea, nichipercea, pârlea, pogan, potcă, socea, sotea, șotea, șotcă, scaloi, sulea, tichiuță, târtan, zăpârstea, zgâmbea*);

BDD-A20638 © 2007 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:26 UTC)

<neplăcere, belea, pocnet> (*aghiuță, ghighiuță, ciopca (cioplea), crăsnic, drăstul, hipșâl, pocnetul, sarsailă (sârsăilă), sarsan*);

<neastâmpărat, nesuferit> (*benga, bâzdâganie, naiba (naima), năpustul, pârdalnicul, pustiul*);

<pătat, necurat> (*bălțatul, năstrecea*);

<mirare> (*năturlie, piha (paha, puha), onanie*).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. DA – Academia Română, *Dicționarul limbii române*, serie veche (literele A – B, C, F – I, D – De, J, L – Lojniță), București, Socec et comp. și C. Sfetea, 1913-1949.

2. Udrescu, D., *Glosar regional Argeș*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967.

3. DLR – Academia Română, *Dicționarul limbii române*, serie nouă (literele M, N, O, P, R, S, Ș, T, Ț, U, V, W, X, Y, Z), București, Editura Academiei, 1965-2005.

4. Scriban, Aug., *Dicționaru limbii românești*, Iași, Editura Presa Bună, 1939.

5. Bărbuț, D., *Dicționar de grai oltenesc*, Craiova, Editura Mileniul III, 1990.

6. LR_1 – Societatea de Științe Istorice și Filologice // *Lexic regional,* 1. Redactor coordonator: Gh. Bulgăr, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960.

7. Cihac, A. de., *Dictionnaire d'étimologie daco-romane. I. Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes. II. Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-modernes et albanais*, Francfort A/M-Berlin-Bucarest, 1870, 1879.

8. Ciorănescu, Al., *Diccionario etimológico rumano*, Universidad de la Laguna, 1958-1966.

9. SDE – Academia de Științe a R.S.S. Moldovenești. Institutul de Limbă și Literatură. *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*. Redactori: N. Raevschi, M. Gabinschi, Chișinău, Redacția Principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești, 1978.

10. Candrea, I.-A., *Elementele române în limbile slave* // Noua revistă română, 1 mai 1900, p.399-409.

11. Densusianu, Ov., *Istoria limbii române*, vol. I. Originile. Ed. îngrijită de prof. univ. J. Ryck, București, Editura Științifică, 1961.

12. CADE – Candrea, I.-A., Adamescu, Gh., *Dicționarul enciclopedic ilustrat* „Cartea Românească", București, Cartea Românească, 1931.

18. Bogrea, V., *Etimologii* // DR, IV, partea a II-a, Cluj, 1927, p. 650-660; 736-856.

BDD-A20638 © 2007 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:08:26 UTC)